

ANALYSIS OF RELATIONSHIP BETWEEN PROFESSIONAL COURSES IN RELIGIOUS HIGH SCHOOLS AND THE LEVEL OF STUDENTS' MORAL DEVELOPMENT

(İMAM HATİP LİSELERİNDEKİ MESLEK DERSLERİNİN ÖĞRENCİLERİN AHLAK GELİŞİM DÜZEYLERİ İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ)

Neslin İHTİYAROĞLU¹

ABSTRACT

The objective of this study is to examine the relationship between professional courses in religious schools and level of students' moral development. To fulfill this aim, Defining Issues Test developed by James Rest (1979) based on Kohlberg's Theory of Moral Development and adapted to Turkish by Akkoyun (1987) was used to gather data from 618 students attending 9. and 12. classes in the first week of 2015-2016 school year. According to findings, there isn't a significant difference between sex, age and level of students' moral development. However, there is a meaningful positive relationship between grades and level of students' moral development and moral dilemmas. It is also identified that the moral development level of 9 grade students are low and the moral development level of 12 grade students are medium. So it can be said that professional courses in religious school contribute level of students' moral development in a positive way. Suggestions for raising level of students' moral development were presented at the end of the study.

Key Words: Student, Professional Courses in Religious School, Level of Moral Development

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, imam hatip liselerindeki meslek dersleriyle öğrencilerin ahlak gelişim düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amacı gerçekleştirmek için 2015-2016 eğitim öğretim yılının ilk haftası 618 öğrenciye Kohlberg'in bilişsel ahlak gelişim kuramı temel alınarak James Rest tarafından (1979) geliştirilen ve Akkoyun (1987) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan Görüşleri Belirleme Testi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda öğrencilerin cinsiyetleri ve yaşları ile ahlaki gelişim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı saptanmıştır. Buna karşın, öğrencilerin sınıf düzeyleri ile ahlaki gelişim düzeyleri ve ahlaki ikilemler arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Ayrıca 9. sınıf öğrencilerinin ahlak gelişim düzeyinin düşük, 12. sınıf öğrencilerinin ahlak gelişim düzeyi orta olduğu saptanmıştır. Bu nedenle öğrencilerin aldıkları mesleki derslerin ahlaki gelişim düzeylerine katkı sağladığı söylenebilir. Çalışmanın sonunda öğrencilerin ahlaki gelişim düzeylerini arttırmaya yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öğrenci, İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri, Ahlaki Gelişim Düzeyi

¹ Dr., Etimesgut Religious High School, neslin52@gmail.com

SUMMARY

Introduction

Being one of the most important variables of individual development, moral development (Çağdaş and Seçer, 2002) has been the topic of the a lot of studies in educational sciences (Akyürek, 2008; Branch, 2000; Buchsbaum ve Emde, 1990; Çapan, 2005; Güler, 2006; Gümüş, 2015; Gündüz, 2010; Kilgannon ve Erwin, 1992; Koç, Çolak, Kocaman ve Bayraktar, 2009; Koenig, Cicchetti ve Rogosch, 2004; Page, 1981; Rest, Narvaez ve Thoma, 2000; Turiel, Edward ve Kohlberg, 1978; White, Mayhew, Seifert ve Pascarella, 2012). Moral development defined to acquire the inner process controlling behaviors (Hökelekli, 1998) starts in early years and continue during individual's life. It is a psychological process that individuals learn good and bad sides of society they live in through socialization (Çağdaş ve Seçer, 2002).

Moral development is inseparable part of personal development. Individuals acquire and adopt social principles and traditions and convert them to behavior in the process of moral development. Individual learning of obeying social norms and standards is based to moral development in the early years of individual's life (Hökelekli, 1998).

Moral development was examined by different researchers with different point of views. First theoretical and scientific studies related to moral development were made by Freud. Besides, especially Piaget's and Kohlberg's cognitive moral theories examine moral development comprehensively and in detail (Kağıtçıbaşı, 1988). Kohlberg's moral development theory is based to Piaget's cognitive theory. Thanks to studies made on 72 boys of 10, 13, and 16 years of age, Kohlberg's identified six distinct stages of moral development which he grouped according to the moral reasoning each employed. He later grouped theses six stages into three levels: Pre-conventional level consists of obedience and punishment orientation stage and self-interest orientation. Conventional level consists of interpersonal accord and conformity stage and authority and social order maintain orientation stage. Post-conventional consists of social contract orientation and universal ethical principles stages (Kohlberg ve Hersh, 1977).

Moral development is related to religious development. Education given to students in the early years plays an important role on students' attitudes to religion (Turan, 2010). Religious High Schools in Turkey aim to train qualified people to religious service addition to aims of general high schools.

Purpose

The objective of this study is to examine the relationship between professional courses in religious schools and level of students' moral development. To fulfill this aim, these questions will be answered:

- 1) Is there a meaningful difference between students' genders and the level of students' moral development?

- 2) Is there a meaningful difference between students' ages and the level of students' moral development?
- 3) Is there a meaningful difference between students' grades and the level of students' moral development?
- 4) Is there a meaningful difference between students' grades and the moral dilemmas?

Method

Relational screening model which aims to determine the existence and/or degree of joint variation between two or more variants (Karasar, 2006) was used in this study to examine the relationship between professional courses in religious schools and level of students' moral development.

Samples

The study group consisted of the students attending 9. and 12. classes at religious high schools in the six districts of Ankara (Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Keçiören, Sincan, Yenimahalle). Data was collected from 618 students in the first week of 2015-2016 school year.

Data Collection Tool

Personal Knowledge Form developed by the writer and Defining Issues Test developed by James Rest (1979) based on Kohlberg's Theory of Moral Development and adapted to Turkish by Akkoyun (1987) were used to gather data. Validity and reliability analysis done by Akkoyun (1987) shows that English-Turkish test-retest reliability coefficient is 0.64; Turkish-Turkish test-retest reliability coefficient is 0.47. and there isn't significant difference between Turkish and English practices.

Data Analysis

SPSS 15 were used to analyze data. Relationships between variables were identified by chi-squared test used to determine whether observed frequencies are significantly different from expected frequencies (Karasar, 2006). Excel format prepared according to Data Evaluation form was used in calculating of P Score indicating the post conventional moral level of students.

Findings

Moral development levels of almost half (%49 - %44) of both female and male students are low whereas moral development levels of almost % 20 male and female students are high. According to chi-squared test analysis, there isn't a significant difference between gender and level of students' moral development. Moral development levels (%58,%58,%61) of more than half of 13-15 years-old-student are low whereas moral development levels (% 73,% 51,% 59) of most 16-18 years-old-students are medium. According to chi-squared test analysis, there isn't a significant difference between age and level of students' moral development.

Although moral development level of %58 of 9. grade students is low, moral development level of %59 of 12. grade students is medium. According to chi-squared test analysis, there is a significant difference between grades and level of students' moral development. Besides, there is a significant difference between moral dilemmas and level of students' moral development. Also P scores (23.6) of 12. grade students are higher than P scores (11.5) of 9. grade students.

Discussion and Conclusion

According to findings, there isn't a significant difference between gender and level of students' moral development. This result coheres with the study results of Akyürek (2007), Çitemel (2010), Gümüş (2015), Koyuncu (1983), Lifton, (2006), Özgüleç (2001) and Seydooğulları (2008). Other finding in this study is that there isn't a significant difference between age and level of students' moral development. This result also coheres with the study results of Akyürek, (2007), Gümüş (2015), Kaya (1993), Özgüleç (2001) and Thorne (1999).

However, there is a meaningful positive relationship between grades and level of students' moral development and moral dilemmas. It is also identified that whereas the moral development level of 9 grade students are low, the moral development level of 12 grade students are medium. Because of this result, it can be said that professional courses in religious schools contribute level of students' moral development in a positive way.

Taking professional courses can make students' moral development level increase. So religious education should be rendered more systematic. Professional course teachers should be aware that when they teach, they also help students' ethics develop. Because religious education is an area open to abuse, teachers should dominate on their fields, know students' development and learning characteristics, volunteer to struggle for developing students' moral characteristics and make moral lever higher. Qualified in-service training, teachers take, makes a major contribution to increase their awareness.

GİRİŞ

Bireysel gelişimin en önemli unsurlarından biri olan ahlaki gelişim (Çağdaş ve Seçer, 2002) eğitim bilimlerinde birçok araştırmanın (Akyürek, 2008; Branç, 2000; Buchsbaum ve Emde, 1990; Çapan, 2005; Güler, 2006; Gümüş, 2015; Gündüz, 2010; Kilgannon ve Erwin, 1992; Koç, Çolak, Kocaman ve Bayraktar, 2009; Koenig, Cicchetti ve Rogosch, 2004; Page, 1981; Rest, Narvaez ve Thoma, 2000; Turiel, Edward ve Kohlberg, 1978; White, Mayhew, Seifert ve Pascarella, 2012) konusu olmuştur. Davranışları kontrol eden içsel süreçlerin kazanılmasını şeklinde tanımlanan ahlaki gelişim (Hökelekli, 1998) bireyin yaşamının ilk yıllarında başlayıp hayatı boyunca devam eden ve içinde yaşadığı toplumun iyi ve kötülerini sosyalleşme yoluyla öğrendiği psikolojik bir süreçtir (Çağdaş ve Seçer, 2002).

Ahlaki gelişim sürecinde birey, toplumun ilke ve geleneklerini edinir, benimser ve davranışa dönüştürür. Bu yüzden bireyin yaşamının ilk yıllarında toplumsal norm ve standartlara uymayı öğrenmesi ahlaki gelişiminin de temelini oluşturur. Bu öğrenme sürecinde bireyin modelleme davranışı ön plana çıkar. İlk çocukluk yıllarında birey anlamını ve nedenini kavramasa bile modellediği bazı davranışları otomatik olarak yapar ve daha sonra bu davranışları içselleştirip ahlaki ilke haline dönüştürebilir. Bu nedenle birey ahlaki davranışları, anlamlarından önce öğrenir (Hökelekli, 1998)

Kuramcılar ahlaki gelişimi farklı bakış açıları ile ele alarak bireyin ahlaki gelişiminin temel özelliklerini ortaya koymuştur. Ahlaki gelişimle ilgili ilk kuramsal ve bilimsel çalışmalar Freud tarafından yapılmıştır. Bununla birlikte özellikle Piaget ve Kohlberg'in geliştirdiği bilişsel ahlaki kuramlar, ahlaki gelişimi kapsamlı ve ayrıntılı şekilde ele almıştır (Kağıtçıbaşı, 1988). Piaget'e göre ahlak, bir kurallar sistemidir ve ahlaki gelişim, bireyin bu kurallara karşı geliştirdiği saygıya dayanır. Piaget'in kuramında bağımlı ve bağımsız olmak üzere iki ahlak yapısı mevcuttur. 4-8 yaş aralığını kapsayan bağımlı ahlak döneminde, ahlaki yargılar somut gerçeklere dayanır, yapılan davranışın arkasındaki neden dikkate alınmaz. 8-12 yaş aralığını kapsayan bağımsız ahlak döneminde ise diğer bireylerle etkileşime girdiğinde, katı düşünce yapısı esner ve daha hoşgörülü bir ahlaki yapı oluşturmaya baslar. Bu olgunlaşma sürecinde bireydeki adalet duygusu ve soyut kavramlar yerleşmeye baslar (Gould ve Howson, 2011).

Kohlberg ise ahlaki gelişimi Piaget'in yaklaşımından yola çıkarak değerlendirmiştir. Ancak Piaget'in aksine Kohlberg ahlaki gelişim araştırmalarında, oyun oynayan çocukları gözlemlememiş, çocuklara ahlaki ikilemleri kapsayan belirli durumlar verip onların bu durumlar karşısında verdiği tepkileri saptamıştır (Gould, 2011). Kohlberg, ahlaki düşüncenin üç ayrı düzeyde ve altı evrede gerçekleştiğini vurgulamıştır. Her bir düzey kendisinden önce ve sonraki düzey ile bağlantılıdır. Düzeylerin belli bir sırası vardır ve bu düzeyler nitelik bakımından birbirilerinden farklıdır. Bir üst düzeye geçmek için bir önceki düzey birey tarafından özümsemelidir (Aydın, 2003).

Kohlberg'in ahlaki gelişim teorisinde 3 düzey ve 6 evre vardır. Bunlar, 1. evre: itaat ve ceza eğilimini ve 2. evre: bireycilik ve çıkarıcı amaçlar eğilimini içeren gelenek öncesi düzey; 3. evre: iyi çocuk ya da kişiler arası uyum eğilimini ve 4. evre: toplumsal yasa ve düzen eğilimini içeren geleneksel düzey; 5. evre: sosyal sözleşme eğilimini ve 6. evre: evrensel ahlak ilkeleri eğilimini içeren gelenek sonrası düzeydir (Kohlberg ve Hersh, 1977). İtaat ve ceza eğilimi evresinde çocuk davranışa yüklenen değeri bilmediğinden davranışın sürdürülmesi yetişkinin onayına bağlıdır. Birey hangi davranışı tekrar edeceğini cezadan kaçma esasına göre belirler. Bireycilik ve çıkarıcı amaçlar eğilimi evresinde ahlaki anlayışın temelini bireyin çıkarları oluşturur. Bu bireyler, kurallara gereksinimleri karşıladıkları ölçüde uyar. Bu dönemde her bireyin çıkarı ön planda olduğundan, ortaya çıkan çıkar çatışması nedeniyle birey doğrunun göreceli olduğunun farkına varır (Gould, 2011). İyi çocuk ya da kişiler arası uyum eğilimi evresinde sosyal onay yolu ile fiziksel hazdan psikolojik hazza geçiş söz konusudur. Bu evrede birey başkalarına yardım etme ve beklentiler ve kurallar doğrultusunda hareket etme eğilimindedir. Bu evrede bireyin benmerkezciliği azalır ve empatik düşünme becerisi gelişmeye başlar. Toplumsal yasa ve düzen eğilimi evresinde yasalara uyma düşüncesi baskındır. Toplumsal düzenin sürdürülmesi ve toplumun sürekliliğinin sağlanması için birey vicdanen kendini sorumlu hissetmektedir (Kohlberg ve Hersh, 1977). Sosyal sözleşme eğilimi evresinde kanunlara sıkı sıkıya bağlılık yerine kamu yararı ve çoğunluğun hakları ön plandadır. Bu süreçte birey kanunları toplumsal düzeni koruyan, temel yaşamı ve özgürlük haklarını güvence altına alan bir araç olarak görmektedir. Evrensel ahlak ilkeleri eğilimi evresinde ise ahlaki yargı, evrensel ahlaki ilkelere dayanır. Birey, eşitlik, adalet, insan hakları gibi evrensel kavramlara dayalı olarak kendi ahlak ilkelerini kendisi oluşturur. Bu düzeye çıkan birey sayısı oldukça sınırlıdır (Gould, 2011).

Ahlaki gelişim düzeyleriyle ilgili araştırmalar, demografik değişkenlerle ahlaki gelişim arasında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını ortaya koymuştur. Bazı araştırmalarda ahlaki gelişimle öğrencilerin cinsiyetleri (Kaya, 1993; Koca, 1987; Şengün, 2003; White, 1999; Terpstra, Rozell ve Robinson, 1993), yaşları (Çileli, 1981; Sniras ve Malinauskas, 2005; Terpstra, Rozell ve Robinson, 1993), sınıf düzeyleri (Thoma ve Davison, 1983), ırkları (Ferns ve Thom, 2001), ailelerinin ekonomik durumu (Çapan, 2005; Gümüş, 2015) arasında anlamlı bir ilişki ortaya konulmasına rağmen, bazı araştırmalarda ahlaki gelişimle öğrencilerin cinsiyetleri (Akyürek, 2007; Çitemel, 2010; Koyuncu, 1983; Gümüş, 2015; Lifton, 2006; Özgüleç, 2001; Seydooğulları, 2008), yaşları (Akyürek, 2007; Gümüş, 2015; Kaya, 1993; Özgüleç, 2001; Thorne, 1999), sınıf düzeyleri (Gümüş, 2015) anne-babalarının öğrenim durumları ve meslekleri (Akyürek, 2007; Kaya, 1993), kardeş sayıları ve kardeşlerinin doğum sıraları (Kaya, 1993; Özgüleç, 2001), ailelerinin ekonomik durumları (Kaya, 1993) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Ahlaki gelişim ve öğrenme faaliyetleri içi içe geçmiş süreçlerdir. Birey hem kendi ahlaki yapısını oluştururken hem de başkaları ile ilgili ahlaki değerlendirmelerde bulunurken birçok bilgi, kural ve fikirden yararlanır. Bilişsel gelişime paralel olarak bu bilgi, kural ve değerlendirmelerde değişme ve gelişmeler

olur. Çünkü ahlaki davranışlar ve bu davranışları değerlendirilmesi zihinsel gelişimle doğrudan ilişkilidir. Öğrenme yaşantıları arttıkça ve nitelikli hale geldikçe ahlaki gelişimin olumlu yönde etkileneceği açıktır. Bu öğrenme sürecinde bireyi etkileyen faktörlerin niteliği ön plana çıkar. Bireyi etkileyen zekâ, bilgi ve tecrübe gibi faktörler geliştikçe, bireyin ahlaki yapısı aynı oranda gelişir ve ahlaki yargılama sürecinde dikkate aldığı faktörler de artmış olur (Güngör, 2003).

Ahlaki gelişim, dini gelişimle de ilişkili bir kavramdır. Çocukluk yıllarında bireye verilen eğitim, çocuğun ilerleyen yaşlarda dine olan tutum ve davranışlarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Rasyonel bir şekilde verilen ve pedagojik esaslara dayalı bir eğitim dini tutum ve davranışların gelişmesine katkı sağlarken, negatif bir eğitim ise çocuğun dini gelişimini olumsuz etkilemektedir (Turan, 2010). Bu çocuklara verilen eğitim hem ahlak gelişimi hem de dini gelişim açısından oldukça önemlidir.

Türkiye’de genel liselerin amaçlarına ek olarak imamlık, hatiplik ve Kur’an kursu öğreticiliği gibi din hizmetlerinin yerine getirilmesi için gerekli olan bilgi ve becerinin kazandırılması amacıyla kurulan (MEB, 2009) imam hatip liseleri, akademik eğitimin yanında öğrencilere yoğun bir dini eğitimde sağlamaktadır. 9. sınıftan itibaren öğrenciler genel liselerde verilen kültür derslerinin yanında imam hatip lisesi meslek derslerini de alarak dini eğitim alma imkânına sahip olmaktadır. Bu öğrencilerin ortak derslere ek olarak 9. sınıftan mezun oluncaya kadar aldıkları meslek derslerinin dağılımı Tablo 1’de şu şekilde verilmektedir:

Tablo 1. İmam Hatip Liselerindeki Meslek Derslerinin Sınıflara Göre Dağılımı

Meslek Dersleri	İmam Hatip Lisesi				Anadolu İmam Hatip Lisesi			
	9. Sınıf	10. Sınıf	11. Sınıf	12. Sınıf	9. Sınıf	10. Sınıf	11. Sınıf	12. Sınıf
Kur’an-ı Kerim	6	4	4	4	4	4	4	4
Mesleki Arapça	5	4	4	3	4	4	4	3
Temel Dini Bilgiler	2	-	-	-	1	-	-	-
Siyer	-	2	-	-	-	2	-	-
Fıkıh	-	2	-	-	-	2	-	-
Tefsir	-	-	2	-	-	-	2	-
Karşılaştırmalı Dinler Tarihi	-	-	-	-	-	-	-	2
Hadis	-	2	-	-	-	2	-	-
Akaid ve Kalam	-	-	2	1	-	-	2	1
Hitabet ve Mesleki Uygulama	-	-	-	2	-	-	-	2
İslam Kültür ve Medeniyeti	-	-	-	2	-	-	-	2
TOPLAM	13	14	12	14	9	14	12	14

Tablo 1 incelendiğinde 9. Sınıftan mezun oluncaya kadar imam hatip lisesi öğrencilerinin 1908 saat, Anadolu imam hatip lisesi öğrencilerinin ise 1744 saat meslek dersi aldığı görülmektedir. Bu meslek derslerinin dini gelişimi desteklemenin yanında öğrencilerin ahlaki gelişimini desteklemesi de beklenmektedir. Bu nedenle bu çalışma, imam hatip liselerindeki 9. ve 12. sınıf öğrencilerinin aldıkları mesleki derslerle ahlaki gelişim düzeyleri arasındaki ilişkiyi saptamayı amaçlamaktadır. 2015-2016 eğitim öğretim yılında 9. Sınıf öğrencileri

ortaokullardan gelmiş olup, bu çalışmada yeni açılan imam hatip ortaokullarından gelen 9. Sınıf öğrencisi bulunmamaktadır. Çalışma verileri okulların açıldığı ilk hafta toplanmış olup, çalışmada hiç meslek dersi almamış olan 9. sınıf öğrencileri ile üç yıl boyunca 1260 saat meslek dersi almış 12. sınıf öğrencileri arasında ahlaki gelişim düzeyi bakımından fark olup olmadığını ortaya konulmuştur.

Bu amacı gerçekleştirmek için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğrencilerin cinsiyetleri ile ahlak gelişim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma var mıdır?
2. Öğrencilerin yaşları ile ahlak gelişim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma var mıdır?
3. Öğrencilerin sınıf düzeyi ile ahlak gelişim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma var mıdır?
4. Öğrencilerin sınıf düzeyi ile ahlaki ikilemler arasında anlamlı bir farklılaşma var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

İmam hatip liselerindeki meslek derslerinin öğrencilerin ahlak gelişim düzeyleri ile ilişkisinin inceleneceği bu çalışmada, ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekli ile betimlemeyi amaç edinen araştırmalar için uygun bir modeldir. İlişkisel tarama modelleri ise, iki ve daha çok değişken arasındaki birlikte değişimin varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleri için kullanıldığından bu tür araştırmalar için uygun görülmektedir (Karasar, 2006).

Katılımcılar

Bu araştırmanın evreni 2015-2016 Eğitim-Öğretim yılında Ankara ilindeki 6 ilçede (Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Keçiören, Sincan, Yenimahalle) bulunan imam hatip liselerinde eğitim gören 9. ve 12. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Hem uygulama esnasında yaşanabilecek sıkıntıları azaltmak hem de örnekleme geçerliliğini artırmak için araştırma kapsamında her ilçeden uygun örnekleme yolu ile seçilen 618 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırma için gerekli verilerin toplanması amacıyla öğrencilere Kişisel Bilgi Formu ve Görüşleri Belirleme Testi uygulanmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu demografik sorulardan oluşmaktadır. James Rest tarafından (1979) geliştirilen ve Akkoyun (1987) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan Görüşleri Belirleme Testinde Kohlberg'in bilişsel ahlak gelişimi kuramı temel alınmıştır.

Görüşleri Belirleme Testi Türk kültürüne uygun dört öyküden oluşmuştur. Her öyküde, öykünün bütünü hakkında sorulan bir soru bulunmaktadır. Bununla

birlikte, her öykü ile ilgili olarak öğrencilerin ahlak gelişim düzeylerini ölçmeye yönelik 5 noktalı likert tipinde (çok önemli, önemli, biraz önemli, az önemli, önemsiz) hazırlanmış 12 madde bulunmaktadır. Ayrıca, her öykü 12 maddenin içinden katılımcıya göre en önemli olan 4 tanesinin önem sırasına göre sıralandığı bir bölümü içermektedir.

Akkoyun (1987) tarafından yapılan geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında Görüşleri Belirleme Testinin İngilizce-Türkçe test-tekrar test uygulamasında güvenilirlik katsayısı 0.64; Türkçe-Türkçe test-tekrar test uygulamasında ise 0.47 bulunmuş ve Türkçe ve İngilizce uygulamaları arasında, önemli bir farklılığın olmadığı ortaya konulmuştur. Dört öykü için p değerinin düzeltilmiş iç tutarlık korelasyon katsayısı 0.84 olarak bulunmuştur.

Bu çalışmada Görüşleri Belirleme Testinin iç tutarlılık kontrolü 3 şekilde yapılmıştır. İlk olarak M puanı hesaplanmıştır. Öğrencilerin anlamsız ve gösterişli maddelere verdiği değeri ifade eden ve herhangi bir evreyi temsil etmeyen M puanın 5'den daha büyük olduğu anketler değerlendirmeden çıkarılmıştır. İkinci olarak anketlerin derecelendirme ve sıralama arasındaki tutarlılık incelenerek, yapılan sıralamalar sonucunda seçilen maddeden daha önemli olan başka bir madde derecelendirme bölümünde yer alıyorsa ve bu tutarsızlık ikiden fazla öyküde tekrar ediyorsa o anketler değerlendirmeden çıkarılmıştır. Üçüncü olarak dokuzdan fazla maddenin aynı derecede önemli olduğu anketler değerlendirmeden çıkarılmıştır. Değerlendirmeden çıkarılan 78 anket sonucunda 618 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Verilerin Analizi

Uygulanan ölçeklerden elde edilen verilere ilişkin istatistik analizleri SPSS 15 paket programı ile test edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler, frekans dağılımları üzerinden işlem ve sadece ilişkilerin saptanmasında değil, aynı zamanda değişkenler arasındaki farklılıkların belirlenmesinde de kullanılan "Ki-kare" analiz yöntemi ile saptanmıştır (Karasar, 2006). Öğrencilerin ahlaki gelişim düzeylerini belirlemeye yönelik olarak gelenek sonrası döneme karşılık gelen P puanının hesaplanmasında, Veri Değerlendirme Formuna göre hazırlanan Excel formatı kullanılmıştır. Veri Değerlendirme Formunda maddelerin karşılık geldiği evreler Tablo 2'de şu şekilde verilmiştir:

Tablo 2. Veri Değerlendirme Formunda Maddelerin Karşılık Geldiği Evreler

Öykü	Düşünce Maddeleri											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
İlaç Çalma (Heinz)	4	3	2	M	3	4	M	6	A	5A	3	5A
Doktor İkilemi (Doctor)	3	4	A	2	5A	M	3	6	4	5B	4	5A
Kaçak Mahkum (Prisoner)	3	4	A	4	6	M	3	4	3	4	5A	5A
İşveren (Webster)	4	4	3	2	6	A	5A	5A	5B	3	4	3

Her öyküde öğrencilerin yaptığı önem sıralamasında maddelerin karşılık geldiği evreler tespit edilerek, en önemli seçtiği maddenin evresine 4 puan, ikinci en önemli seçtiği maddenin evresine 3 puan, üçüncü önemli seçtiği maddenin evresine

2 puan ve dördüncü önemli seçtiği maddenin evresine 1 puan verilmektedir. Her öyküde üç evreye karşılık gelen puanlar kendi içinde toplanarak ham evre puanları elde edilmektedir. Ham evre puanları 4 öykü kullanıldığında 0.4 sayısına bölünerek yüzde puanları hesaplanmaktadır. Öykülerde gelenek sonrası evreden alınan puanların toplanması ile P puanı hesaplanmıştır.

BULGULAR

Öğrencilerin cinsiyetleri ile ahlaki gelişim düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik ki-kare analizine ilişkin veriler Tablo 3'te verilmiştir:

Tablo 3. Öğrencilerin Cinsiyetleri ile Ahlaki Gelişim Düzeyleri Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Ki-Kare Analizine İlişkin Veriler

		Düşük	Orta	Yüksek	Ki-kare	p
Kız	n	159	103	62	4.574	.256
	%	49	32	19		
Erkek	n	129	97	68		
	%	44	33	23		

Tablo 3 incelendiğinde, kız ve erkek öğrencilerin yaklaşık yarısının (%49 - %44) ahlaki gelişim düzeyinin düşük olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte kız öğrencilerin % 32'sinin ve erkek öğrencilerin %33'ünün ahlaki gelişim düzeyinin orta düzeyde olduğu ve hem kız hem erkek öğrencilerin yaklaşık %20'sinin ahlaki gelişim düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ki-kare analizi sonucuna göre (ki-kare= 4.574; $p>.05$) öğrencilerin cinsiyetleri ile ahlaki gelişim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin yaşları ile ahlaki gelişim düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik ki-kare analizine ilişkin veriler Tablo 4'te verilmiştir:

Tablo 4. Öğrencilerin Yaşları ile Ahlaki Gelişim Düzeyleri Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Ki-Kare Analizine İlişkin Veriler

		Düşük	Orta	Yüksek	Ki-kare	p
13 yaş	n	14	8	2	10.763	.321
	%	58	33	9		
14 yaş	n	143	66	39		
	%	58	26	16		
15 yaş	n	19	11	1		
	%	61	36	3		
16 yaş	n	3	8	0		
	%	27	73	0		
17 yaş	n	91	147	49		
	%	32	51	17		
18 yaş	n	4	10	3		
	%	23	59	18		

Tablo 4 incelendiğinde, 13-15 yaş aralığındaki öğrencilerin yarısından fazlasının (%58,%58,%61) ahlaki gelişim düzeyinin düşük olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte 13 yaş grubunda öğrencilerin %9'unun, 14 yaş grubunda öğrencilerin % 16'sinin ve 15 yaş grubunda öğrencilerin %3'ünün ahlak gelişim

düzeyi yüksektir. Buna karşın 16-18 yaş aralığındaki öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun (% 73,% 51,% 59) ahlaki gelişim düzeyinin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 17 yaş grubunda öğrencilerin % 17'sinin ve 18 yaş grubunda öğrencilerin %18'inin ahlak gelişim düzeyi yüksektir. Ki-kare analizi sonucuna göre (ki-kare= 10.763; $p>.05$) ise öğrencilerin yaşları ile ahlak gelişim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin sınıf düzeyi ile ahlaki gelişim düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik ki-kare analizine ilişkin veriler Tablo 5'te verilmiştir:

Tablo 5. Öğrencilerin Sınıf Düzeyleri ile Ahlaki Gelişim Düzeyleri Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Ki-Kare Analizine İlişkin Veriler

		Düşük	Orta	Yüksek	Ki-kare	p
9.Sınıf	n	176	97	30	9.713	.000
	%	58	32	10		
12.Sınıf	n	58	185	72		
	%	18	59	23		

Tablo 5 incelendiğinde, 9. sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun (%58) ahlaki gelişim düzeyinin düşük olduğu saptanmıştır. Buna karşın, 12. Sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun ahlak gelişim düzeyinin orta düzeyde olduğu, 9. Sınıf öğrencilerinin aksine bu öğrencilerin çeyreğe yakın bir kısmının ahlak gelişim düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ki-kare analizi sonucuna göre (ki-kare= 9.713; $p<.05$) öğrencilerin sınıf düzeyleri ile ahlak gelişim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin sınıf düzeyleri ile “Koca ilaç çalmalı mı” ahlaki ikilemi arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik ki-kare analizine ilişkin veriler Tablo 6'da verilmiştir:

Tablo 6. Öğrencilerin Sınıf Düzeyleri ile “Koca İlaç Çalmalı mı” Ahlaki İkilemi Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Ki-Kare Analizine İlişkin Veriler

		Evet	Hayır	Karasızım	Ki-kare	p
9.Sınıf	n	54	225	24	12.876	.002
	%	18	74	8		
12.Sınıf	n	40	211	64		
	%	13	67	20		

Tablo 6 incelendiğinde, 9. ve 12. sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun (%74 - %67) “Koca ilaç çalmalı mı” sorusuna “Hayır” cevabını verdiği tespit edilmiştir. Buna karşın, 9. sınıf öğrencilerinin % 18'i ve 12. sınıf öğrencilerinin %13'ü bu soruya “Evet” şeklinde cevap vermiştir. 9. Sınıf öğrencilerinin % 8'i ve 12. Sınıf öğrencilerinin % 20'si bu soruyu net bir biçimde cevaplayamadıklarından “Karasızım” seçeneğini işaretlemiştir. Ayrıca ki-kare analizi sonucuna göre (ki-kare= 12.876; $p<.05$) öğrencilerin sınıf düzeyleri ile “Koca İlaç Çalmalı mı” ahlaki ikilemi arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin sınıf düzeyleri ile “Doktor, hastaya ölmesi için fazla

doz ilaç vermeli mi” ahlaki ikilemi arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik ki-kare analizine ilişkin veriler Tablo 7’de verilmiştir:

Tablo 7. Öğrencilerin Sınıf Düzeyleri ile “Doktor, hastaya ölmesi için fazla doz ilaç vermeli mi” Ahlaki İkilemi Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Ki-Kare Analizine İlişkin Veriler

		Evet	Hayır	Karasızım	Ki-kare	p
9.Sınıf	n	40	188	75	21.645	.005
	%	13	62	25		
12.Sınıf	n	21	212	82		
	%	7	67	26		

Tablo 7 incelendiğinde, 9. ve 12. sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun (%62 - %67) “Doktor, hastaya ölmesi için fazla doz ilaç vermeli mi” sorusuna “Hayır” cevabını verdiği tespit edilmiştir. Buna karşın, 9. sınıf ve 12. sınıf öğrencilerinin oldukça az bir kısmı, bu soruyu “Evet” şeklinde cevaplamıştır. 9. Sınıf ve 12. sınıf öğrencilerinin % 25’i ise bu soruyu net bir biçimde cevaplayamadıklarından “Karasızım” seçeneğini işaretlemiştir. Ayrıca ki-kare analizi sonucuna göre (ki-kare= 21.645; $p < .05$) öğrencilerin sınıf düzeyleri ile “Doktor, hastaya ölmesi için fazla doz ilaç vermeli mi” ahlaki ikilemi arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin sınıf düzeyleri ile “Hüsamettin, Osman’ı polise ihbar edip tekrar hapse girmesine neden olmalı mı” ahlaki ikilemi arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik ki-kare analizine ilişkin veriler Tablo 8’de verilmiştir:

Tablo 8. Öğrencilerin Sınıf Düzeyleri ile “Hüsamettin, Osman’ı polise ihbar edip tekrar hapse girmesine neden olmalı mı” Ahlaki İkilemi Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Ki-Kare Analizine İlişkin Veriler

		Evet	Hayır	Karasızım	Ki-kare	p
9.Sınıf	N	139	61	103	7.703	.000
	%	46	20	34		
12.Sınıf	N	101	90	124		
	%	32	29	39		

Tablo 8 incelendiğinde, 9. ve 12. sınıf öğrencilerini en çok karasız kaldığı (%34-%39) ahlaki ikilemin “Hüsamettin, Osman’ı polise ihbar edip tekrar hapse girmesine neden olmalı mı” ikilemi olduğu görülmektedir. 9. sınıf öğrencilerinin yaklaşık yarısı ve 12. sınıf öğrencilerinin % 32’si bu ikilime “Evet” cevabını verirken, 9. sınıf öğrencilerinin % 20’si ve 12. sınıf öğrencilerinin %29’u bu ikilemi “Hayır” şeklinde cevaplamıştır. Ayrıca ki-kare analizi sonucuna göre (ki-kare= 7.703; $p < .05$) öğrencilerin sınıf düzeyleri ile “Hüsamettin, Osman’ı polise ihbar edip tekrar hapse girmesine neden olmalı mı” ahlaki ikilemi arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin sınıf düzeyleri ile “Ahmet, Yaşar’ı işe almalı mı” ahlaki ikilemi arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik ki-kare analizine ilişkin veriler Tablo 9’da verilmiştir:

Tablo 9. Öğrencilerin Sınıf Düzeyleri ile “Ahmet, Yaşar’ı işe almalı mı” Ahlaki İkilemi Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Ki-Kare Analizine İlişkin Veriler

		Evet	Hayır	Karasızım	Ki-kare	p
9.Sınıf	N	198	75	30	32.353	.003
	%	65	25	10		
12.Sınıf	N	211	68	36		
	%	67	22	11		

Tablo 9 incelendiğinde, 9. ve 12. sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun (%65 - %67) “Ahmet, Yaşar’ı İşe Almalı mı” sorusuna “Evet” cevabını verdiği tespit edilmiştir. Buna karşın, 9. sınıf ve 12. sınıf öğrencilerinin yaklaşık dörtte biri, bu soruyu “Evet” şeklinde cevaplamıştır. 9. Sınıf ve 12. sınıf öğrencilerinin az bir kısmı (%10-%11) ise bu soruyu net bir biçimde cevaplayamadıklarından “Karasızım” seçeneğini işaretlemiştir. Ayrıca ki-kare analizi sonucuna göre (ki-kare= 32.353; $p < .05$) öğrencilerin sınıf düzeyleri ile “Ahmet, Yaşar’ı işe almalı mı” ahlaki ikilemi arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan ki-kare analizlerinin yanında, öğrencilerin ahlaki gelişim düzeylerini belirlemeye yönelik olarak gelenek sonrası döneme karşılık gelen P puanının hesaplanmıştır. 9. ve 12. sınıf öğrencilerinin ahlaki gelişim düzeylerine yönelik P puanları Tablo 10’da verilmiştir:

Tablo 10. Öğrencilerinin Ahlaki Gelişim Düzeylerine Yönelik P Puanları

Ahlaki Gelişim Düzeyleri	9. sınıf			12.sınıf		
	n	Ortalama	S. Sapma	n	Ortalama	S. Sapma
Gelenek Öncesi (2. evre)	303	43.7	13.6	315	22.5	18.7
Geleneksel (3. ve 4. Evre)	303	24.9	17.2	315	38.8	21.5
Gelenek Sonrası (5.-6. evre) (P puanı)	303	11.5	7.9	315	23.6	9.6

Tablo 10 incelendiğinde, 9. sınıf öğrencilerinin ahlaki gelişim ortalamalarının en yüksek olduğu düzey gelenek öncesi (% 43.7) düzeydir. Bu ortalamayı sırasıyla geleneksel düzey (24.9) ve gelenek sonrası düzey (11.5) takip etmektedir. 12. sınıf öğrencilerinin ahlaki gelişim ortalamalarının en yüksek olduğu düzey geleneksel (% 38.8) düzeydir. Bu ortalamayı sırasıyla gelenek sonrası düzey (23.6) ve gelenek öncesi düzey (11.5) takip etmektedir. 9. sınıf öğrencilerinin ortalamalarının en yüksek olduğu düzey, gelenek öncesi düzeyken, 12. sınıf ortalamalarının en yüksek olduğu düzey geleneksel düzeydir. Ayrıca 12. sınıfların P puanı ortalaması (23.6), 9. sınıf ortalamasının (11.5) iki katıdır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

İmam hatip liselerindeki meslek derslerinin öğrencilerin ahlak gelişim düzeyleri ile ilişkisinin incelendiği bu çalışmada, öğrencilerin cinsiyetleri ile ahlak

gelişim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, Akyürek (2007), Çitemel (2010), Gümüş (2015), Koyuncu (1983), Lifton, (2006), Özgüleç (2001) ve Seydooğulları (2008) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla örtüşür niteliktedir. Buna karşın, Kaya (1993), Koca (1987), Şengün (2003), Terpstra, Rozell ve Robinson (1993) ve White (1999) öğrencilerin cinsiyetleri ile ahlak gelişim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğunu tespit edilmiştir. Gilligan (1982) cinsiyetle ahlaki gelişim düzeyi arasında ilişki olduğunu vurgulamasına rağmen, yapılan araştırmaların çoğunda bu ilişki saptanamamıştır.

Bu araştırmanın diğer bir sonucu, öğrencilerin yaşları ile ahlak gelişim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı yönündedir. Akyürek, (2007), Gümüş (2015), Kaya (1993), Özgüleç (2001) ve Thorne (1999) tarafından yapılan çalışmalarda öğrencilerin yaşları ile ahlak gelişim düzeyleri arasında ilişkiye yönelik bulgular bu çalışmanın sonuçları ile tutarlıdır. Bu sonuçların aksine, Sniras ve Malinauskas (2005), Terpstra, Rozell ve Robinson, (1993) ve Çileli (1981) çalışmalarında öğrencilerin yaşları ile ahlak gelişim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğunu saptamıştır. Bu farklılık uygulama yapılan grubun özelliklerinden kaynaklanabilir.

Bu çalışmanın diğer bir sonucu, sınıf düzeyleri ile ahlak gelişim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu yönündedir. Bununla birlikte, öğrencilerin sınıf düzeyleri ile koca ilaç çalmalı mı; doktor, hastaya ölmesi için fazla doz ilaç vermeli mi; Hüsamettin, Osman'ı polise ihbar edip tekrar hapse girmesine neden olmalı mı ve Ahmet, Yaşar'ı işe almalı mı ahlaki ikilemleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu da tespit edilmiştir. Ayrıca 12. sınıf öğrencilerinin P puanı ortalamasının 9. sınıf öğrencilerinin P puanı ortalamasının iki katı olduğu da saptanmıştır. Yaş bakımından aynı evre içinde olan bu öğrencilerin ahlaki gelişim düzeyleri ile sınıf düzeyleri arasındaki bu farklılaşma, öğrencilerin aldığı mesleki derslerin ahlaki gelişime katkısı ile açıklanabilir. Sınıf düzeyleri ile ahlaki gelişim düzeyleri ve ahlaki ikilemler arasındaki bu ilişki, Acuner (2004), İz (2009) ve Thorne (1999) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile örtüşmektedir. Thoma ve Davison (1983) bu çalışmanın benzerini üniversite birinci sınıf öğrencileriyle ve mezun öğrencilerle yaparak öğrencilerin sınıf düzeyleri ile ahlaki gelişim düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonunda üniversitede eğitimine devam eden öğrencilerle mezun öğrencilerin ahlak gelişim düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğu ortaya konmuştur. Thoma ve Davison (1983) bu farklılaşmaya öğrencilerin olgunlaşma düzeylerinin ve diğer değişkenlerin neden olduğunu savunmuştur.

Bu çalışmanın genel amacı, imam hatip liselerindeki meslek derslerinin öğrencilerin ahlak gelişim düzeyleri ile ilişkisini incelenmektir. Araştırmanın bu amacına paralel olarak cinsiyet ve yaş değişkenleriyle öğrencilerin ahlaki gelişim düzeyleri arasındaki ilişki de ortaya konulmuştur. Öğrencilerin cinsiyetleriyle ahlaki gelişim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma olmamakla birlikte, hem kız hem de erkek öğrencilerin yaklaşık yarısının ahlaki gelişim düzeyleri düşüktür. Yine öğrencilerin yaşları ile ahlaki gelişim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki

olmamakla birlikte, 13-15 yaş aralığındaki öğrencilerin yarısından fazlasının ahlaki gelişim düzeyinin düşük olduğu ve buna karşın 16-18 yaş aralığındaki öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun ahlaki gelişim düzeyinin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada öğrencilerin sınıf düzeyleri ile ahlak gelişim düzeyleri ve ahlaki ikilemler arasında anlamlı bir farklılaşmanın olduğu da saptanmıştır. Bu öğrencilerin imam hatip lisesinde eğitim gördüğünden yola çıkarak bu farklılaşmanın imam hatip lisesindeki mesleki derslerin katkıyla oluştuğu söylenebilir.

Öğrencilerin mesleki dersleri alması ahlaki yönden gelişimine katkı sağlayabilir. Bu nedenle imam hatip liselerinde din eğitimi daha sistematik hale getirilmelidir. Meslek dersi öğretmenleri, öğrencilere din eğitimi verirken aynı zamanda öğrencilerin ahlaki gelişimlerini de desteklediğinin farkında olmalıdır. Din eğitimi istismara açık bir alan olduğundan öğretmenlerin alan bilgisine hâkim olması, öğrencilerin gelişim ve öğrenme özelliklerini bilmesi ve bu özellikleri geliştirmek ve öğrencilerin ahlak gelişimini üst düzeye çıkartmak için gerekli çabayı sarf etmeye gönüllü olması gerekmektedir. Öğretmenlere verilecek kaliteli hizmet içi eğitimler öğretmenlerin bu yönlerde farkındalıklarının artmasına büyük katkı sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- Acuner, H. Y. (2004). *14-18 yaş arası gençlerde ahlaki yargı gelişimi ve ahlak eğitimi*. Doktora Tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Akkoyun, F. (1987). Empatik eğilim ve ahlaki yargı. *Psikoloji Dergisi*, 6(21),91-98.
- Akyürek, P.G. (2007). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin öğrencilerin ahlak gelişimine etkisi: Kohlberg'in Ahlak Gelişim Kuramı açısından bir değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri.
- Aydın, B. (1991). *Aile yapısı ve aile içi ilişkilerin liseli ergenlerin kendini kabul seviyelerine etkisi*. İstanbul: Yayımlanmamış Araştırma.
- Çağdaş, A., & Seçer, Ş, Z. (2002). *Çocuk ve ergende sosyal ve ahlak gelişimi*. Ankara: Nobel.
- Çapan, A. S. (2005). *3-11 yaş çocuklarının ahlak gelişimlerinin Piaget'nin ahlaki gelişim kuramına göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çileli, M. (1981). *14-18 yaşları arasındaki öğrencilerde ahlaki yargının zihinsel gelişim psikolojisi yaklaşımı ile değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çitemel, N. (2010). *Lisansüstü öğrencilerin ahlaki yargı yetenekleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- Ferns, I., & Thom, D. P. (2001). Moral development and South African Adolescents: Evidence against cultural. *South African Journal of Psychology*, 31(4), 38–47.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, USA: Harvard University.
- Gould, M. (2011). Kohlberg's stages of moral development. Salem Press (Ed.), *The Process of Socialization* (s.39-47). California: Salem
- Gould, M., & Howson, A. (2011). Piaget's stages of cognitive development. Salem Press (Ed.), *The Process of Socialization* (s.29-38). California: Salem
- Gümüş, E. (2015). *Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına göre ortaokul öğrencilerinin ahlaki gelişim düzeyi ile cinsiyet rollerinin incelenmesi*. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Güngör A. (2003). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Anı.
- Hökelekli, H. (1998). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. İstanbul: Ensar.
- İz, B. F. (2009). *Kohlberg'in bilişsel ahlak gelişimi kuramına göre hemşire öğrencilerin ahlaki yargı yeteneklerinin belirlenmesi*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve insanlar*. İstanbul: Evrim.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Kaya, M. (1993). *Bazı kişisel değişkenlere göre üniversite öğrencilerinin ahlaki yargıları*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Kohlberg, L., & Hersh, R. H. (1977). Moral development: A review of theory. *Theory in Practice*, 16(2), 53-59.
- Koca, G. (1987). *İlkokul birinci sınıfa devam eden yedi yaşındaki çocukların ahlaki yargılarını etkileyen bazı faktörler*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Koyuncu N. (1983). *Cinsiyet rolü kimliği ile ahlak gelişimi evrelerinin karşılaştırılması*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Lifton, P. D. (1985). Individual differences in moral development: The relation of sex, gender, and personality to morality. *Journal of Personality*, 53(2), 306-334.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2009). İmam Hatip Liselerinde ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde 2014-2015 yılında 9. ve 10. sınıftan itibaren uygulanacak haftalık ders çizelgeleri. 5 Ağustos 2015 tarihinde http://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_01/31041352_imam_hatip_liseleri_haftalik_ders_cizelgeleri_20142015.pdf adresinden alınmıştır.
- Özgüleç, F. (2001). *7-11 yaşlarındaki çocukların ahlaki yargılarının gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Rest, J. (1979). *Development in judging moral issues*. Minneapolis, MN: University of Minneapolis Press.

- Seydoğulları, Ü. S. (2008). *Demokratik ve otoriter ana baba tutumlarının lisede öğrenim gören öğrencilerin ahlaki yargı yeteneğine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Sniras, S., & Malinauskas, R. (2005). Moral skills of school children. *Social Behavior, Personality: An International Journal*, 33(4), 383–390.
- Şengün, M. (2006). Lise son sınıf öğrencilerinin ahlaki düşünce ve yargıları. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(3), 297-316.
- Terpstra, D. E., Rozell, E. J., & Robinson, R. K. (1993). The influence of personality and demographic variables on ethical decisions related to insider trading. *Journal of Psychology*, 127(1), 375–389.
- Thoma, S. J., & Davison, M. L. (1983). Moral reasoning development and graduate education. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 12(2), 227–238.
- Thorne, L. (1999). An analysis of the association of demographic variables with the cognitive moral development of Canadian accounting students: an examination of the applicability of American-based findings to the Canadian context. *Journal of Accounting Education*, 17(3), 157-174.
- Turan, İ. (2010). Bazı Batı ve Türk klasiklerinde dini ve ahlaki değerler. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(1), 171-194.
- White, R. D. (1999). Are women more ethical? Recent findings on the effects of gender upon moral development. [Journal of Public Administration Research and Theory](#), 9(3), 459-472.